

HAKKAPELIITTAIN JOUKKOON

Suomen ratsuväen rekrytointi 1638—1649

Apulaisprofessori Jussi T. Lappalainen

Tehtävä

Tämä kirjoitus liittyy sarjaan, joka käsittelee Suomen sotaväen vaiheita 30-vuotisen sodan loppujaksona ja kotiutuksen aikana 1638—1649. Joukkojensiirtoja ja jalkaväen rekrytointia koskevat kirjoitussarjan aiemmat osat ovat ilmestyneet Tiede ja Ase -aikakausjulkaisussa vuosina 1986 ja 1987.

Käsillä oleva kirjoitus keskittyy neljään ongelmaan: 1) mitkä olivat ratsuväen ajankohtaiset rekrytointiperiaatteet ja niiden erityisvaikeudet tarkasteltavana ajan-kohtana, 2) miltä alueilta ratsurykmentit ja -komppaniat koottiin, 3) millaiset talonpoikaistalot varustivat ratsukkoja ja 4) millaiset miehet lähtivät ratsun selässä sotakentille.

Hakkapeliittain rekrytointiin liittyvät muut ongelmat, esimerkiksi sinänsä erittäin kiinnostava Suomen aatelislippueen kokoonpano sekä tarkasteluvuosina rykmentteihin saadut alokasmäärät, on jätettävä vain viitteiden varaan, sillä ne vaativat vielä runsaasti analysointia ja laskemista. Samoin jää vuonna 1644 alkunsa saanut rakuuna-aselaji tässä syrjään, sillä sen käytännön synnytystuskat jatkuivat koko tarkastelukauden loppuajan.

Näkökulmana on sotilashallinnon kanta asioihin: vielä tässä vaiheessa ei ole ollut mahdollista käydä läpi tuomiokirjoja, joissa väestön näkemykset heijastuisivat. Sitä Ruotsin sota-arkiston alkuperäislähteistöä, johon tämä artikkeli perustuu, kortittivat 1980-luvun puolivälissä tutkimusassistentit Jari Niemelä ja Kari Alifrosti. Artikkelia viimeisteltäessä on Turun yliopiston Suomen historian kesäharjoittelija Ali Pylkkänen auttanut mm. erilaisia lukusarjoja laskemalla.

Vähäinen aatelislippue

Ruotsin ja Suomen kansallinen ratsuväki muodostui keskiajalla ylimyksistä, jotka ratsastivat kuninkaan tai muun mahtimiehen seurueessa. Maunu Ladonlukko myönsi vuonna 1279 ratsupalveluksen korvaukseksi verovapauden eli ruotsiksi frälse: syntyi maallinen rälssi, verovapaa yhteiskuntaluokka, joka vähitellen kehittyi perinnölliseksi aatelistoksi. Aateliston alkuperäisen tehtävän kannalta turmiollisia olivat Juhana III:n vuonna 1569 antamat aateliserioikeudet. Niiden mukaan aatelmies näet ei menettänyt aateluuttaan, vaikka ei itse kyennytään suorittamaan ratsupalvelusta¹.

Aatelia koskenut ratsupalvelusääntö oli Kustaa II Aadolfin jo 29. 5. 1626 antama. Periaatteessa ratsukko piti varustaa jokaista aateliston hallitsemaa 500 hopeatalarin veroa kohti. Laskutapa oli kuitenkin erinomaisen monimutkainen ja jätti runsaasti porsaanreikiä². Suomen aatelislippue, joka oli osa koko Ruotsin valtakunnan aatelislipustoa, olikin kolmikymmenvuotisen sodan aikana olemassa lähes vain paperilla. Eivätäkään olleet mitään nuoria aatelistia. Kun

sotakollegion asessori Henrik Fleming vuonna 1640 koetti selvittää tilannetta, hän joutui huokailemaan, että koko lippueessa oli vain 60—70 miestä, osaksi aateliston vanhoja palvelijoita, jotka tuskin pysyivät ratsunsa selässä, osaksi aivan nuoria renkejä³.

Vasta vuonna 1645, kun joukkoja koottiin Tanskan-sotaan, katselmuskomissaari ja Turun hovioikeuden presidentti Jöns Kurki sai myös aatelislippueen sotapolulle. Jonkinlaista eroa tavallisiin ratsumiehiin tuolloin vielä vanhasta muistista ja ratsupalvelussäännön nojalla kaavailtiin, sillä Kurki kyseli sotakollegiolta, pitikö miehet varustaa kalliiseen kyrassiin eli kokopanssariin vai riittikö näille pelkkä selkä- ja rintahaarniska⁴. Talonpoikien varustamalta maaratsuväeltä kyrassia näet ei enää voitu vaatia: se oli jo paljon aiemmin menettänyt merkityksensä, kun kukaan ei kallista asua ollut ruvennut ratsastajalleen hankkimaan⁵. Aatelislippueen riveissä lähti toukokuussa 1645 Ruotsiin lopulta 18 päällystön ja 77 miehistön ratsukkoa, jotka marraskuussa lähes tappioitta palautettiin takaisin Suomeen⁶. Se jäikin tarkastelukautena aatelislippueen ainoaksi sotaretkeksi.

Maaratsuväen rasitteet

Jo vuodesta 1536 alkaen kruunun oli ollut pakko ottaa ratsuväkeä myös muun väestön joukosta. Aatelisto oli jo eriytynyt omaksi yhteiskunnalliseksi säädykseen, eikä siihen enää pelkästään ratsastamalla päässyt nousemaan. Aluksi kruunun palveluksessa ratsastaneet saivat rahapalkan, mutta 1560-luvulta alkaen talonpojat alkoivat ratsastaa 'maaratsuväessä' saadakseen talolleen verohelpotuksia. Erityisesti tämä lisääntyi 1590-luvulla⁷. — Lienee syytä todeta, että 1500-luvun kuuluisin suomalainen talonpoika Jaakko Ilkka oli 25-vuotisen Venäjän sodan aikana 1591—1592 itse toiminut ratsumiehenä eli huovina⁸.

Ratsukon varustaminen oli talolle melkoinen taloudellinen rasitus. Ensinnäkin hevosen oli oltava riittävän vahva ja kookas, mikä tavoite ei välttämättä soveltunut suomalaisen maatiaishevosen rotuominaisuuksiin: ei toki ollut tarkoitus, että vihollinen kuolisi nauruun Ruotsin ratsuväen hevoset nähdessään. Katselmuskomissaarien iänikuinen riesa, liian pienet ja heikot hevoset, aiheuttivat rullista eli miehistöluetteloista päätellen selvästi hylkäämisiä, mutta kirjeistössä viranomaiset esittivät yllättävän vähän tästä johtuneita valituksia⁹. Mahdollisesti tiukka linja oli aiheuttanut sen, ettei aivan huonoja yleisesti tarjottukaan. Ongelmana oli paremminkin se, että jos marssi laivaussatamaan aloitettiin keväällä liian aikaisin, rehunpuute raunioitti matkan aikana asiallisetkin hevoset.¹⁰

Toiseksi ratsun selkään tarjotun miehenkin oli oltava kelvollinen. Talon isännän ei tarvinnut itse lähteä sotaan — tilan hoidon kannalta se olisi ollut epätarkoituksenmukaistakin — vaan hän sai panna asialle sukulaisensa tai selvän palkkalaisen, eikä ainakaan viimeksimainittu kaupinnut nahkaansa huokealla. Tuonnempana selvitetään, missä suhteessa ratsastajat olivat ratsukon asettajataloon. Maaratsuväen miesten laadusta ei kirjeistössä ole paria valitusta enempää. Molemmat tapaukset liittyvät rykmenttien siirtoihin pois maasta, eikä jälkimmäinen edes ole todennettu ilmiö, vaan sotakollegion huoli, että ratsumiehet "kuten aina ennenkin tällaisissa tapauksissa" asettaisivat sijaansa keltovotomia miehiä¹¹. Rullat osoittavat kylläkin puuttuvia miehiä, mikä viittaa hylkäämisiin.

Kolmanneksi oli hankittava kunnon varusteet: satula, suojarusteet, miekka ja kaksi pistoolia. Vaikka kyrassi jo oli pois muodista, Suomen oloissa haarniskan ja

pistoolien hankkiminenkin tuotti ongelmia, koska alan seppiä ja kauppiaita oli vähän.¹² Keväällä 1638, kun 'Saksan sodassa' ollut armeija päätettiin oikeastaan luoda uudelleen, ongelman hyvin tuntenut sotakollegio lupasikin osoittaa suomalaisille ratsumiehille nämä varukset Ruotsista¹³.

Sotahulluuttako?

Kustannuksista huolimatta Suomessa ilmeni 30-vuotisen sodan aikana suurta halukkuutta ratsukon varustamiseen. Sotahulluudesta tässä toki ei ollut kysymys, vaan ilmiöön oli useita syitä, joista verohelpotukset eivät välttämättä olleet tärkeimpiä¹⁴.

Ensinnäkin ratsun varustanutta taloa ei voinut läänittää, toisin sanoen antaa sen verotuloja aateliselle lahjoituksena, panttina tai oston kautta. Vaikka Ruotsin ja Suomen feodalismi jäi tunnetusti lopulta varsin keveäksi, talonpojat näkivät hyvin, millaisia vaaroja aatelisvalta saattoi aiheuttaa ja varautuivat sitä vastaan ratsun varustamalla. Kaksi vesilahelaista tilaa yritti vuonna 1643 estää peräti jo tapahtuneen rälsiksimyynnin tarjoutumalla pääkatselmuksessa ratsutaloiksi. Sotakollegio totesi kuitenkin asukkaiden heränneen liian myöhään ja suositti maaherralle, että halukkaat varustaisivat joidenkin muiden tilojen puolesta¹⁵.

Toiseksi lähettämällä yhden miehen puolestaan ratsun selässä sotaan talo säästi muun väkensä joutumasta ruutuun jalkaväen väenotossa, joka maaseudun miesväestölle oli jokavuotinen hirvitys. Erityisesti sen jälkeen kun väenotto vuonna 1642 muuttui taloluvun mukaiseksi, sotakollegio herkästi antoi valittajille päätöksiä, että ratsutalojen piti saada "pitää tarpeellinen väki itsellään"¹⁶. Hätävarjelun liioitteluksi lipsahti jo se, kun määräyksiä tuntematon savolainen Martti Torvinen varusti yhden ratsukon verovapautta vastaan ja toisen talonsa väenottovapautta vastaan. Viimeksimainittu oli tietenkin ihka tarpeeton, ja sotakollegio suositteli hänelle joko kruunun rahakorvausta tai peräti luopumista toisesta ratsukosta¹⁷.

Ratsutalot, jopa muodostettavat rakuunatalot, alkoivat kuitenkin tutkimusjakson loppupuolella käyttää vapautta väärin ottamalla ulkopuolisiakin suojelukseensa erityisesti Karjalassa. Kun maaherra Johan Rosenhane vastoin normaalikäytäntöä ruodutti vuonna 1647 kotona olevien ratsumiestenkin taloja, menettelystä puhkesi melkoinen äläkkä. Asia meni valtaneuvoston selvitettäväksi asti¹⁸, mutta se lienee lopulta hoidettu paikallisesti sovittellen. Kun taas pitkään palvellut mikkeliäinen ratsumies, joka vanhuuden takia oli siirtynyt viljelemään tilaansa verollisena, joutui väenotossa nihdiksi, sotakollegio ei suinkaan vapauttanut häntä hänen entisen palveluksensa vuoksi vaan käski tutkimaan asian arvelen, ettei moisella sotavanhuk-sella enää olisi jalkamiehenäkään käyttöä¹⁹.

Kolmanneksi ratsastamalla saattoi varmistaa tilan itselleen. Hyvin tavallinen menettely näyttää olleen se, että mies otti aution eli veronmaksukyvyttömän talon vastuulle ja sitoutui asianmukaisten verovapausvuosien jälkeen pitämään tilalta ratsukkoa. Tällaista menettelyä sotakollegiokin nimenomaan suositteli.²⁰ Jos mies kiirehti varustamaan ennen autiovapausvuosien loppumista, hän sai ratsukostaan rahakorvauksen.²¹ Muutoinkin ratsukon pito vahvisti selvästi omistusoikeutta taloon — saman ilmiön kirjoittaja on todennut 1650-luvultakin²².

Neljänneksi itse verovapaus oli taloudellisesti merkittävä helpotus. Maaratsuväen verovapaus koski ratsukkoa kohti enintään täyden veroyksikön taloa tai 30

hopeataria eli laskutalaria, jonka mukaan läänien tilit tehtiin. Vielä tässä jää laskematta, miten summa suhtautui hevosen, varusten ja palkkalaisen kustannuksiin, mutta selvää on, että jos ratsumiäs onnistui muutaman vuoden pitämään itsensä poissa luotien, kuulien ja jalkavaen piikkien tieltä, talo hyötyi varustamisesta. Toistuvien tappioiden tuottamat uudelleenvarustamiset veivät talon jo perikadon partaalle. Jos vuotuudessa tarkastuksessa todettiin, että talo ei sinä vuonna pitänyt kruunun palveluksessa ratsukkoa, se joutui maksamaan asianomaisen vuoden veronsa — ratsutalon asema ei siis ollut pysyvä, kuten myöhemmin ruotujakolaitoksen aikana 1680-luvulta alkaen.

Ratsukon tuottama verovapaus vastasi Länsi-Suomessa suunnilleen summaa, jonka täyden veroyksikön eli kokoveron talo joutui vuosittain maksamaan kruunulle vakinaista veroa rahana ja erilaisina luontaisparseleina. Aivan tarkkaa vastaavuutta ei tietenkään voinut olla: kun eri puolilla maata kannettiin eri parseleita, niiden verohintojen erot vaikuttivat veron raha-arvoon. Viipurin läänissä, jonka olot muutoinkin suuresti poikkesivat Länsi-Suomesta, täyden veroyksikön talo oli kuitenkin suurempi. Kokoveron omistajat koettivat yhdellä ratsukolla vapauttaa jopa 60—75 talarin tilansa, mutta maaherra piti kiinni 30 talarin kattosummasta²³. Miten varustaminen todellisuudessa jakaantui erikokoisille taloille, sitä käsitellään tuonnempana.

Jos talo oli niin pieni, ettei sen vuotuinen veromäärä noussut 30 talariin, sille periaatteessa olisi pitänyt osoittaa erotus rahana tai antaa jokin naapuritalo aputilaksi, jonka vero meni ratsun varustajalle. Ainakin viimeksimainittu näyttää jääneen sota-aikana kuolleeksi kirjaimeksi, koska sopivan kokoiset tilat nähtöivät mennä upseerien palkkajärjestelyihin. Aputiloiksi löytyi korkeintaan veronmaksukyvyttömiä eli autiotiloja, joiden peltoja verotta viljelemällä ratsutalo sai lisäkorvausta uhrauksistaan²⁴.

Että asia olisi vielä monimutkaisempi, vapautus ei ilman muuta koskenut ylimääräisiä varoja. Esimerkiksi vapautuksen salpietariverosta, jolla alunperin taattiin ruudin hankkiminen sotaväelle, sai ainoastaan, jos isäntä itse, poika tai vävy ratsasti. Suomen sotaviskaali Joachim von Liebstorff huomautti aivan oikein, että kohtuullista olisi vapauttaa myös talo, joka näiden kaatumisen jälkeen oli joutunut ottamaan palkkalaisen sotaan²⁵. Rulliin ilmoittautumisvuonna, jolloin ratsukko ei vielä lähtenyt 'ulos', talo yleensä joutui maksamaan veronsa pientä rehuveroa lukuunottamatta²⁶.

Ongelmaksi kohosi myös se, että aiemmin oli erityispäätöksillä ollut mahdollista saada yhdellä ratsukolla vapaiksi eri rasitteista kaksi puolen veron maakirjatilaa, jopa useampia pikkutiloja. Tämän huomasivat myös Turun seudun säätyläiset ja yrittivät tällä tavoin hyötyä hankkimistaan maataloista²⁷. Sotakollegio otti 'Saksan sodan' jo päätyttyä tiukan linjan: se ei tosin ruvennut purkamaan hallituksen luvalla aikoinaan syntyneitä tilayhtymiä, mutta kielsi uudet ja totesi, että kun asianomaiset vanhat ratsumiehet eroaisivat palveluksesta, kukin ratsukko vapauttaisi vain yhden tilan²⁸.

Vanhoille etusija

Ratsukon halukkaita varustajia oli Suomessa vähintään riittävästi, suhteessa selvästi enemmän kuin Ruotsissa, jossa kuuluminen runsaan vanhan rällsin alaisuuteen esti useimmilta talonpojilta ratsukon varustamisen²⁹. Suomessa rykment-

tien määrävahvuus jopa ylittyi helposti, jos ulkomailla oli ennestään miehiä ja jos kotimaasta lähetettiin täysinä komppanioita matkaan³⁰. 'Saksan sodan' jälkeen Suomen sotaviskaali Joachim von Liebstorff saikin määräyksen palauttaa rykmentit määrävahvuiseksi eli tavallisen miehistön osalta $8 \times 125 = 1\,000$ ratsukon kokoon³¹. Kuinka paljon ratsukkoja tarkastelukautena kokonaisuudessaan asetettiin, sitä ei tässä yhteydessä vielä ole ollut mahdollista selvittää, mutta Itä-Suomessa määrävahvuuksista pidettiin selvästi tiukemmin kiinni³².

Jo sodan aikana määrävahvuuden ylitystä — siis uusien ratsutalojen syntyä — koetettiin ehkäistä sillä, että vanhoilla varustajilla oli etusija. Tuntuu hieman karmealta, että kruunu patisteli varuksensa menettänyttä taloa, joka kaatuneen ratsumiehen leskeä nopeasti varustamaan uudelleen. Kyseessä oli kuitenkin sotaväen koulutuksellinen etu. Katselmusohjesääntöön näet perustui käytäntö, jonka mukaan vanhan ratsumiehen piti 'ajoissa' pitää kotimaassa mukanaan nuorta miestä, joka vanhaa seurattessaan oppisi ratsumiehen taidot. Jos vanha kaatui sotakentällä tai jäi kotiin, oli talon uusi ratsastaja ainakin hiukan tehtävistä hajulla, kenties saanut katselmuksessa upseereiltakin koulutusta. Aivan uuden ratsutalon alokas taas oli yleensä täysin harjaantumaton³³.

Kun voudit himoverottajina kärkkäästi iskivät niiden kimppuun, joiden mies, hevonen tai varukset oli katselmuksessa hylätty, sotakollegio toisaalta yleensä ymmärsi niitä, jotka ratsukonsa menetettyään eivät heti pystyneet varustamaan uutta kelvollista. Koko ajalta on useita todistuksia siitä, että sotakollegio suositteli lisääntymistä, jonka kuluessa vanhalta ratsutalolta odotettiin uutta näyttöä ja jonka ajan se säilytti verovapautensa. Erityistapauksissa viitattiin mm. vuoden 1641 Nyköpingin päätökseen, jolla sotakentillä tietymättömiin hävinneen ratsukon varustaja säilytti verovapautensa. On nimenomainen tieto siitä, että talo varusti verovapauttaan menettämättä vasta runsaan kolmen vuoden kuluttua sen jälkeen, kun ratsukosta viimeksi oli saatu tietoja. Pitkämielisyyttä aiheutti toisaalta väärinkäytöksiä, kun talot toistuvasti tarjosivat milloin minkin ratsukon osan aivan kelvottomana sotaan lähtöä viivyttyäkseen³⁴.

'Saksan sodan' päätyttyä ja rauhan pitkästä ajasta palattua valtakuntaan oli silkkaa reilua peliä antaa edelleen vanhoille ratsutaloille etusija³⁵. Hehän saivat nyt sodanaikaisten ponnistustensa korvaukseksi nauttia verovapautta aikana, jolloin pelkoa kalliin ratsukon menettämisestä ei ollut ja jolloin hevonen ja mieskin saattoivat osallistua talon töihin. Kun toisaalta vain seitsemän vuoden kuluttua alkoi Kaarle X Kustaan raskas sotajakso, saattoi käydä, kuten Sulkavan Kammolan Antti Väättäiselle. Hänen isännöyksiensä aikana ehti talon puolesta ratsastaa viisi miestä — ja näistä kolme ensimmäistä näyttävät jääneen palaamatta³⁶.

Aikansa 'aluejärjestelmä'

Suomessa vuonna 1934 toimintansa aloittanutta aluejärjestelmää pidettiin aikanaan huomattavana uudistuksena, mitä se olikin. Mutta ei mitään uutta auringon alla: historian koulukurssistakin muistunee mieleen, että jo 1680-luvulla toteutettu ruotujakolaitos määritteli tarkoin kunkin rykmentin ja komppanian alueet, jopa osoitti kullekin sotilasviranhaltijalle puustellin eli virkatalon, jossa tämän piti miestensä ruotutorppien keskellä asua.

Ruotujakolaitoksesta käytetään ruotsiksi nimeä *indelningsverket*. Sana tarkoittaa myös saman asian toista puolta, nimittäin veropalkkalaitosta eli sitä, että tietyn viran

palkaksi osoitettiin pysyvästi tiettyjen talojen verot. Tämä palkkausjärjestelmä levisi 1600-luvun lopussa sotalaitoksesta myös siviilivirkoihin. Ruotujaon ja veropalkkojen yhdessä muodostaman järjestelmän eli *indelning*-käsitteen suomenkieliseksi vastineeksi on vakiintunut **määräjakolaitos**.

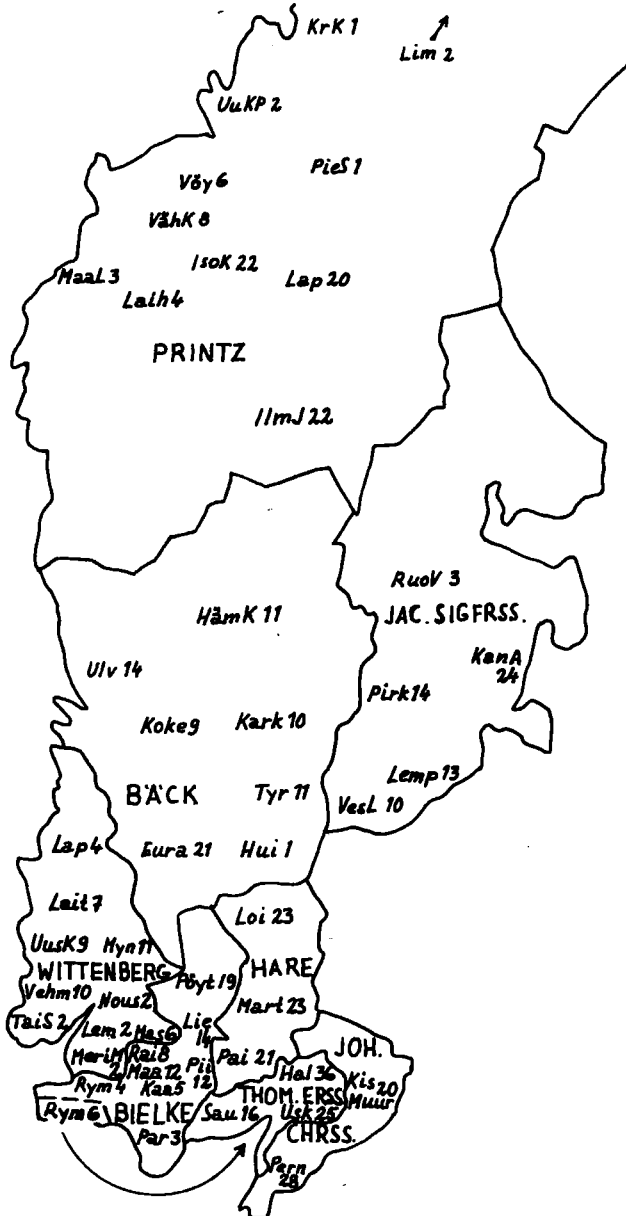
Mutta sotilaallinen 'aluejärjestelmä' on vielä vanhempaa perua. Jo 1500-luvun lippukunnat muodostettiin alueellisin perustein. Kustaa II Aadolfin sotalaitosuudistuksessa 1620-luvulla syntyivät ensin jalkaväkeen rekrytointialueiltaan niin selvärajaiset rykmentit, että niiden perinteet ovat ilman minkäänlaista keinotekoisuutta siirtyneet yli kolmen ja puolen vuosisadan, tämän päivän prikaateille saakka. Eikä siinä kyllin, vaan sotilashallinto pyrki jo varhain 1600-luvulla jakamaan käytettävikkseen osoitettujen tilojen verot tiettyjen sotilasvirkojen palkkalähteiksi.

Viimeksimainitunlaista rykmenttien alue- ja palkkajärjestelmää on totuttu kutsumaan **vanhemmaksi jakolaitokseksi**. Sitä on toistaiseksi surullisen vähän tutkittu. Kattavaa tutkimusta vaikeuttaa se, että 1620-luvun ja ruotujakolaitoksen välillä Suomen sotaväki jouduttiin menetysten ja hallintovaikeuksien vuoksi organisoimaan uudelleen neljästi, vuosina 1638, 1652, 1664 ja 1674. Järjestelyt jäivät siten lyhytaikaisiksi — ja 1680-luvulla toteutettiin jo pysyvä ruotujakolaitos³⁷. Yhden uudelleenjärjestelyn osuminen tarkastelukauden alkuun antaa tässä myös rekrytointin tutkimiseen erityisen lisäryytinsä.

Kukin Etelä-Suomen kolme läänää varustivat tutkimusjakson alussa yhden ratsurykmentin. Aiottu uudelleenjärjestely ei valmistunut kerralla niiden kaikkien osalta. Viipurin ja Savonlinnan läänissä sen tuloksena saatiin uusi sotilasmaakirja aikaan kylläkin jo vuonna 1638, mutta Hämeen ja Uudenmaan läänissä vasta seuraavana vuonna. Turun ja Porin läänistä sotilasmaakirjaa ei ole säilynyt, ja tuonnempana onkin pohdittava, milloin se valmistui. Uudelleenjärjestelyn mahtavana valvojana oli itse kreivi Per Brahe, Suomen juuri nimetty kenraalikuvernööri. Itse toteutuksen komissaareina toimivat sotakollegion asessori Henrik Fleming ja maaherra Melker Falkenberg. Heidän työnsä tuloksena syntyivät mainitut sotilasmaakirjat, jotka pyrkivät juuri edellä sanotun kaltaiseen alue- ja veropalkkajakoon. Käsillä olevan aiheemme kannalta onkin kiinnostavaa tarkkailla kolme asiaa: — millaisia ja kuinka tiukkoja osastorajat olivat jakson alkaessa? — perustuivatko ne aiempaan organisaatioon? — häivyttikö tappioiden ja täydennysten vaikutus osastorajoja sotajakson jatkussa?

Kirjoitussarjan edellisessä osassa, joka käsitteli jalkaväen rekrytointia, vastaavaa kysymystä ei ollut mahdollista tutkia, sillä jalkaväen rullissa eli miehistöluetteloissa ei sanota miesten kotipaikkoja. Väenottoluetteloiden alokkaiden sekä joukko-osastojen rulliin ilmestyvien miesten vertailu mies mieheltä ei sekään artikkelia tehtäessä ollut mahdollista. Siihen on kuitenkin tarkoitus tuonnempana palata. Ratsuväen pääkatsemusrullissa sen sijaan mainittiin lähes aina ratsumiehen lisäksi talo, joka hänet oli asettanut. Tämä oli välttämätöntä siksi, että tiedettiin, miltä talolta karhuttaisiin uusi mies, uusi hevonen ja uudet varukset sotatielle sortuneiden tilalle.

Sotakollegion 21. 3. 1638 asessorilleen Henrik Flemingille antamassa katselmuskomissaarin valtakirjassa oli 9. kohtana nimenomainen määräys siitä, että ratsuväen komppaniat piti muodostaa samalta alueelta³⁸. Karttoihin 2—3 on sijoitettu pitäjiinsä ratsutalot sotilasmaakirjojen mukaan³⁹. Turun ja Porin läänin ratsukot on kuitenkin sotilasmaakirjan puutteessa otettu karttaan 1 kesällä 1638 Saksassa tehtyjen rullien mukaisesti⁴⁰. Tällöin mukana olivat sekä vanhastaan Saksassa olleet että Suomesta

KARTTA 1

Suomen ratsuväkirykmenttien komppaniajako 1. Turun ja Porin rykmentti heinäkuussa 1638 (KrA R 1638:2).

Pitäjänniemen lyhennyksen jälkeen on pitäjistä varustettujen ratsukkojen määrä. Pitäjän jakaantuminen tai lääninrajan ylitys on osoitettu katkoviivalla.

juuri saapuneet uudet alokkaat. Näin saatujen komppania-alueiden ympäri on piirretty rajat. Muista seuduista poiketen näkyy ratsutalot Savossa ilmoitetun kirkkopitäjittäin eikä hallintopitäjittäin, mutta tämä ei vaikuta pitäjien jakaantumiseen komppanioille⁴¹.

Selvät komppanian alueet

Kartat osoittavat, että vuosina 1638 ja 1639 toteutettu vanhemman jakolaitoksen 'aluejärjestelmä' meni vähintään yhtä pitkälle kuin talvi- ja jatkosodan alun järjestely: jokaisella komppaniallakin on varsin selvä rekrytointialueensa. On harvoja tapauksia, joissa saman hallintopitäjän alueella on edes kahden komppanian ratsutaloja. Pitäjännimen lyhennys on kartassa tällöin komppaniarajan molemmilla puolilla.

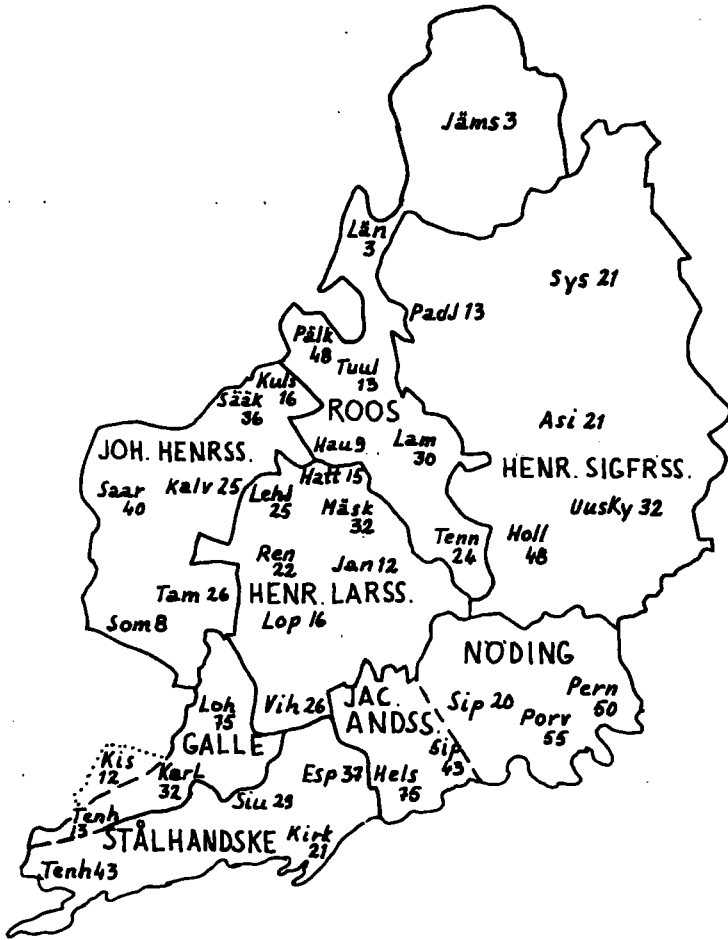
Sotilasmaakirjassa pitäjän jakautumiset olivat aivan tarkoituksellisia. Poikkeuksellisen selvästi jakautuivat Viipurin ja Savonlinnan rykmentissä kahtia Lappee ja Sääminki. Lappeen laajan pitäjän ratsutalot kuuluivat toisaalta Virolahden—Säkkijärven komppaniaan, toisaalta taipalsaarelaisten täydennykseksi. Viimeksi mainittuihin liitetyt olivat vieläpä lähes kaikki Lappeen itäosasta, joka vuonna 1652 erosi itsenäiseksi Joutsenon pitäjäksi⁴². Hajoamassa olleen Säämingin emäpitäjän ratsutalot taas porukoivat sekä Rantasalmen että Ruokolahden—Puumalan varustajien kanssa. Vaikka sotilasmaakirja ei mainitse kyliä, on myöhemmistä rullista todettavissa, että tässä tapauksessa vuonna 1646 vain neljästä kylästä otettiin molempiin komppanioihin ja 1647 kuudesta⁴³.

Hämeen ja Uudenmaan sotilasmaakirja jakoi samaten Sipoon pitäjän ratsutalot. Pääosa niistä osoitettiin samaan komppaniaan helsinkiläisten kanssa, mutta maakirjassa todetaan nimenomaan, että 20 ratsutaloa oli siirretty everstiluutnantti Nödingin Porvoon ja Pernajan komppanian täydennykseksi. Kyseessä olivat jälleen lähinnä pitäjän itäosan varustajat.

Erityisen kiinnostava tapaus on Tenholan jakaminen. Sen ratsutalojen pääosa pantiin komppaniaan, jonka muut olivat Länsi-Uudenmaan rannikolta, Espoosta, Siuntioista ja Kirkkonummelta. Maakirjan mukaan komppaniassa oli tenholalaisia jopa enemmän kuin minkään muun pitäjän taloja. Toisaalta pieni osa Tenholan ratsutaloja kirjoitettiin Lohjan ja Karjalohjan komppaniaan. Nämä talot eivät suinkaan sijainneet lähinnä Lohjaa ja Karjalohjaa vaan aivan päinvastaisella suunnalla Turun läänin rajalla. Syy tällaiseen jakoon on aivan ilmeinen: kieliraja näet noudatti suunnilleen lääninrajaa, ja suomenkielisten lohjalaisten porukoihin määrätty tenholalaiset olivat todennäköisesti hekin suomenkielisiä.

Tämä antaakin aiheen tarkastella yleisemmin maan ratsukomppanioiden kielisuhteita. Kaikki Viipurin ja Savonlinnan komppaniamat oli alueittensa puolesta mahdollista koota täysin suomenkieliseksi: korkeintaan pyhtäläisissä saattoi olla joku kaksikielinen. Hämeen ja Uudenmaan rykmentissä neljästä uusmaalaisesta komppaniasta rannikon kolme sen sijaan näyttää olleen puhtaasti ruotsinkielisiä — sekin, jossa enemmistö tenholalaisia oli. Myös Turun ja Porin ratsurykmentti oli miehistöltään selvästi suomenkielinen. Jos noin tusinassa Vaasan ympäristön rannikkopitäjien miehessä oli ruotsinkielisiä, kaksikielisyys oli alueilla niin yleistä, että viestintäongelmia tuskin syntyi.

Säilyneiden sotilasmaakirjojen komppaniajako ylitti lääninrajan vain kolmessa kohdassa. Tusina Turun läänin kiskolaisia kuului Uudenmaan naapuriensa lohjalaisten joukkoon, neljä tuolloin vielä Hämeeseen kuulunutta iittiläistä taas karjalaisten taipalsaarelaisten vahvennuksiksi.

Kartta 2

Suomen ratsuväkirykmenttien komppaniajako 2. Hämeen ja Uudenmaan rykmentin sotilasmaakirja 1639 (VA 6998).

Pitäjänniemen lyhennyksen jälkeen on pitäjistä varustettujen ratsukkojen määrä. Pitäjän jakaantuminen tai lääninrajan ylitys on osoitettu katkoviivalla.

Vanha pohja

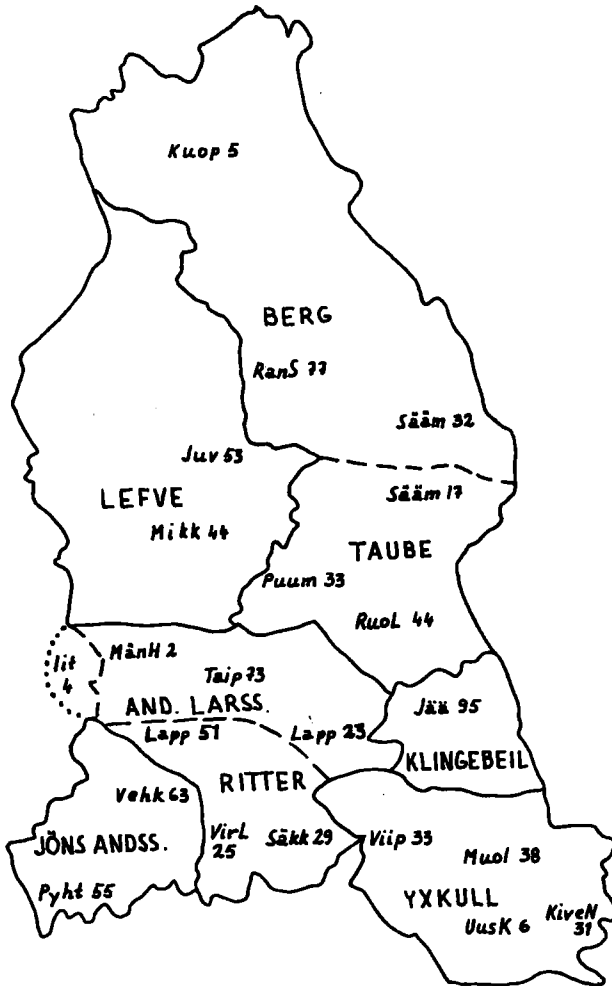
Kun kahden itäisen läänin sotilasmaakirjan tietoja vertaa vuonna 1638 tehtyihin rulliin, joihin uudelleenjärjestely ei ehtinyt vaikuttaa, huomaa nopeasti, että järjestelmä itse asiassa oli lähes valmiina jo ennestään. Koska kaikki katselmuksessa ratsutaloiksi ilmoitautuneet ja maakirjaan otetut eivät saaneet ratsukkoaan heti jalkeille, maakirjan ja rullan vahvuudet eivät tietenkään pitäjittäin samastu. Alueellinen yhtäpitävyys on silti erityisesti Karjalassa ja Savossa lähes täydellinen, ja merkittäviä muutoksia on Hämeessä ja Uudellamaallakin niukasti. Tärkein alueellinen muutos entiseen onkin juuri aiemmin mainitussa Sipoon jakamisessa, jonka syy jää tietymättömäksi.

Pieniä eroja miesten todellisen sijoituksen ja maakirjan välillä sen sijaan on kautta linjan. Sieltä täältä muutama mies palveli aivan muussa komppaniassa kuin mihin hänen oikeastaan olisi vanhankaan jaon mukaan pitänyt kuulua. Niinpä esimerkiksi saaristopitäjä Rymättylä, jonka muutama ratsukko oli vanhastaan eversti Thure Bielken komppaniassa, joka käsitti Turun seutulaisia. Kesällä 1638 pantiin kuusi Rymättylän alokasta Halikon—Uskelan ratsukojen joukkoon ratsumestari Thomas Erikssonin komppaniaan. Saksassa yksi rymättyläläinen oli pantu jopa Hämeen ja Uudenmaan rykmenttiin. Viipurin läänin Uudenkirkon tusina miestä jakautuivat vuonna 1639 Jääsken ja Muolaan—Kivennavan komppanioihin. Jääskeläisten komppaniassa palveli vanhastaan neljä ratsukkoa Käkisalmen läänistä, jonka periaatteessa piti olla sotilasrasituksesta tykkäänän vapaa. Näistä kolme jatkoi ylimääräisinä vielä sotilasmaakirjan tekemisen jälkeen: kruunulla ei tietenkään ollut syytä lähettää kokeneita ratsumiehiä pois palveluksesta.

Pohjanmaan komppanian loppu

Eriytynyt tapaus oli everstilutnantti Johan Printzin pohjalaiskomppania, joka kuului Turun ja Porin ratsurykmenttiin. Printz oli näet rykmentin toinen everstilutnantti. Ainoana kokonaisena komppaniانا Printzin joukko ylitti lääninrajan ja siten rikkoi ratsuväen aluejakoa. Pohjanmaalla oli vielä varustamisen halua⁴⁴. Komppania saikin alokkaita vielä kesällä 1638 ja oli 92 tavallisen ratsumiehen vahvuisena rykmentin rullassa Saksassa elokuussa 1638. Tammikuussa 1639 Lauenbergissä tehdyssä rullassa Printz itse ei enää esiinny eikä siinä mainita miesten kotipaikkoja.

Vielä keväällä 1640 Printz esiintyy kirjeenvaihdossa Pohjanmaalta ratsukomppanian — mahdollisesti vain täydennyksen — hankkineena. Henrik Fleming totesi sotakollegiolle, että komppanialla voitaisiin täydentää Turun ja Porin rykmenttiä, mutta arveli samalla, että ratsukot saattaisivat pitkän matkan vuoksi olla

Kartta 3

Suomen ratsuväkirykmenttien komppaniajako 3. Viipurin ja Savonlinnan rykmentin sotilasmaakirja 1638 (VA 6996).

Pitäjänniemen lyhennyksen jälkeen on pitäjistä varustettujen ratsukkojen määrä. Pitäjän jakaantuminen tai lääninrajan ylitys on osoitettu katkoviivalla.

katselmukseen saapuessaan kelvottomia, jolloin tilat asiallisesti ottaen saivat verovapauden aivan suotta⁴⁵. On mahdollista, että tämä oli yksi syy siihen, että seuraavana vuonna Pohjanmaan komppania sotakollegion päätöksellä lakkautettiin⁴⁶.

Vuonna 1640 Turun ja Porin ratsurykmentissä esiintyykin vain seitsemän komppaniaa. Minne Printzin miehet joutuivat, jää tässä selvittämättä. Kotimaan suuntaan tapahtuneissa joukkojensiirroissa heitä ei näy, eikä miehistöluetteloiden

mies mieheltä tapahtuva läpikäynti ole vielä ollut mahdollista. Armas Luukon julkaisemista tiedoista päätellen pohjalaiset olisivat kuluneet loppuun Saksan sodassa. Kotimaassa yhden komppanian poistuminen piti jotenkin korvata. Ainoaksi keinoksi osoittautui koota vuoden 1640 aikana läänin rajaseuduilta Ylä-Satakunnasta ja osaksi Hämeen puolelta uusi komppania, jonka miehiä lähti ensi kerran Saksaan ratsumestari Carl Bäckin mukana kesällä 1641.

Jos siis Turun ja Porin läänin sotilasmaakirjojen laatimisella pyrittiin järjestämään ratsurykmentti vain oman läänin ratsukoita käsittäväksi, niin se ei onnistunut. 'Keräilyeräkomppaniakin' koostui silti saman seudun miehistä. Uudelleenjärjestelyn toteutumisaika osoittaa, että kadonnut sotilasmaakirja lienee laadittu vasta vuoden 1640 aikana. Jakolaitos muuttui niin, että Pohjanmaa jäi pysyvästi ilman ratsuväkeä.

Kilpailua ja muutoksia

On siis selvästi nähtävissä, että Ruotsin sotalaitos pyrki kasvattamaan ratsuväkinsä tehoa pyrkimällä pitämään komppaniat alueellisina. Saman seudun hakkapeliitat puhuivat samaa murreta, heillä oli yhtäläinen perinnetusta ja useat olivat sukulaisia keskenään, mikä kaikki edisti komppaniassa yhteenkuuluvuuden tunnetta. Maailman siyu lienee jokainen porukka tuntenut olevansa joko armeijan paras, tärkein tai ainakin eniten kusessa ollut: kun siihen liittyi kotiseutuhenkä, syntyi luonnostaan kilpailua komppanian välille.

Edistikö kilpailua komppanian päällikön sotilasarvo? Kiinnostavaa on, että kahdessa rykmentissä everstin komppaniat sijaitsivat vuonna 1638 arvokkaimmalla alueella: eversti Thure Bielken miehet olivat Turun seudulta ja eversti Otto von Ykkullin Viipurin ympäriltä. Juuri tähän tuli puoli vuosisataa myöhemmin pysyvän ruotujakolaitoksen käytännöksi.⁴⁷

Tunnetuin hakkapeliitta kenraalimajuri Torsten Stålhandske sitä vastoin vaihteli komppaniaa. Keväällä 1638 hänellä oli vielä välittömässä komennossaan ruotsinkielinen Helsingin—Sipoon komppania. Saman vuoden syksyllä hän kuitenkin Saksassa esiintyi läänin vanhan keskuspaikan Hämeenlinnan seudulta kootun suomenkielisen komppanian päällikkönä. Vuoden 1639 sotilasmaakirjassa Stålhandske komensi taas ruotsinkielisiä, tällä kertaa Länsi-Uudenmaan komppanian päällikkönä, jona hän sitten myös pysyi. Lähteistö ei kerro, halusiko Stålhandske palkita kulloinkin menestyneimmän porukan ottamalla sen omiin nimiinsä, antaa lisävauhtia veltoille vai oliko takana jokin muu syy.

Vastaavasti everstiluutnantitkin komensivat tarkastelujakson alussa lääneissään huomattavien alueiden, Vakka-Suomen, Porvoo—Pernajan ja Ruokolahden—Savonlinnan seudun komppanioita. Everstiksi tullessaan Johan Wittenberg piti itsellään osaksi entiset miehensä, osaksi sai Turun seudun miehiä, Berendt Taube piti täysin entisen Ruokolahden—Savonlinnan komppaniansa, Henrik Horn puolestaan otti taas Hämeenlinnan seudun miehet everstin komppaniakseen. Vauraita olivat vielä majurienkin komppanian alueet, Loimaa—Marttila—Paimio, Lohja—Karjalohja ja Jääski.

Kun vuosi 1638 merkitsi alkua Ruotsin kymmenvuotiselle uudelle ponnistukselle Saksassa, on vielä katsottava, miten sotatie vaikutti itse komppaniain alueiden pysyvyyteen. Odotuksen mukaista olisi, että kun ratsurykmentit joutuivat sotatoimis-

sa lujille, ei täydennyksen tullessa jaksettu muistella, mihin ratsukko maakirjan mukaan piti panna, vaan se sijoitettiin yksikköön, missä oli eniten tarvetta. Näinhän menettivät pitäjaluonnettaan täydennyksen tullessa myös jatkosodan perusyksiköt.

Näyttää selvästi siltä, että vähimmillä muutoksilla selvisi Viipurin ja Savonlinnan rykmentti, joka vuoteen 1641 saakka toimi lähinnä Liivinmaalla. Hämeen ja Uudenmaan rykmentin komppaniain alueissa tapahtui jo vuoteen 1644 mennessä merkittäviä muutoksia, mutta rykmentti olikin vuodesta 1638 alkaen Saksan sodassa.

Kaikkein selvimmät muutokset tapahtuivat Turun ja Porin läänin ratsuväkirykmentissä. Siinä jouduttiin jo 1640-luvun alussa sijoittamaan täydennyksenä tulleita ratsukkoja ottopojiksi sinne, missä menetyksiä oli ollut eniten. Kun tämä selvästikin jatkui vuoteen 1648 saakka, komppaniajärjestys meni lopulta täysin sekaisin. Tanja Torkeli on pikku tutkielmassaan⁴⁸ osoittanut, että läänin osalta komppaniain alueet poikkesivat vuoden 1651 sotilasmaakirjassa täysin 11 vuotta aiemmin laadituista. Todennäköisesti oli kysymyksessä enemmän uudelta järkevältä pohjalta lähtevä järjestely-yritys kuin sodan aikana tapahtuneen villin kehityksen kirjaaminen.

Millaiset talot varustivat?

Liitetaulukossa I on kahden itäisen läänin ratsurykmenttien varustajatalot ryhmitetty eri luokkiin talon veromäärän mukaan. Turun ja Porin läänistä vastaavaa taulukkoa ei käytetyllä lähteistöllä ole ollut mahdollista tehdä. Luokat on muodostettu ottamalla huomioon vain veron talarimäärä: alimpaan luokkaan sisältyvät tällöin luonnollisesti nekin, joilla oli veroa esimerkiksi 9 talaria 23 äyriä ja 3 penninkiä. Vertailun helpottamiseksi on saman seudun komppaniat järjestetty lähekkäin — järjestys ei siis ole sama kuin alkuperäislähteessä.

Ensimmäinen huomio on, että varustajina esiintyvät yllättävän tasaisesti kaikenlaiset talot. Hämeen ja Uudenmaan rykmentissä alimpaan luokkaan on pantu myös sellaisia vasta varustaneita, jotka saavat vapauden vain rehuverosta. Kun asiaa ei ole voitu talo talolta analysoida, on mahdollista, että tämä vääristää hieman asteikon alapäätä.

Molemmissa lääneissä varustajatalojen mediaani osuu samaan luokkaan, jonka veroluku oli yli 20 mutta alle 25 talaria. Tyyppiarvo sen sijaan on Hämeen ja Uudenmaan rykmentissä luokassa 15—19 talaria, kun se taas Viipurin ja Savonlinnan rykmentissä on 25—29 talaria. Hämeen ja Uudenmaan rykmentissä runsas puolet ratsutaloista keskittyi 10 ja 25 verotalarin välille, Viipurin ja Savonlinnan rykmentissä taas 15:n ja 30:n välille. Tästä ei voi ilman muuta tehdä sitä johtopäätöstä, että Itä-Suomessa olisivat varustajina olleet vauraammat talot, koska verotus oli erilaista. Niin kauan kuin Suomen verotuksen historia on kootusti kirjoittamatta, tällaisia vertailuja on vaikea tehdä.

Huomiota silti herättää, kuinka selvästi Uudellamaalla ja sen naapurustossa Pyhtään—Vehkalahden seuduilla oli varustajina pieniä taloja, Hämeessä ja Karjalan Kannaksella keskikokoisia, ja erityisesti Sydän-Savossa suuria. Juvan—Mikkelin seuduilla mediaani on toiseksi ylimmässä luokassa ja tyyppiarvo peräti ylimmässä. Tällaiset paikalliset erot liittyvät siinä määrin seudun koko yhteiskuntamuotoon ja hallintomenettelyihin, että ne on tässä jätettävä toteamuksen varaan. Asia on kuitenkin niin kiinnostava, että sen selittämiseen kannattaa toisessa yhteydessä palata.

Viipurin ja Savonlinnan rykmentin osalta on myöhemmistä rullista mahdollista seurata kehitystäkin.⁴⁹ Kovin suuria muutoksia ei näytä tapahtuneen, esimerkiksi mediaani ja tyyppiarvo pysyvät samoissa luokissa. Kuitenkin kehitystä oli siihen suuntaan, että aivan pienten varustajien osuus väheni. Tapahtuiko se siten, että köyhimmät talot tappioiden vuoksi joutuivat luopumaan vai oliko kyseessä vain uusi verollepano, jää sekin tässä vastaamatta.

Millaiset miehet ratsastivat?

Liitetaulukoon 2 on koottu tiedot ratsastajien suhteesta ratsutaloonsa kaikissa rykmenteissä. Komppaniajärjestys pyrkii olemaan sama kuin liitetaulukossa 1. Tarkasteluajan alkujaksolta saadaan kahdesta läntisestä läänistä tiedot vain alokkaista. Tulokset ovat silti kovin ilmeisiä.

Ensinnäkin isäntä itse ratsasti jakson alussa sekä Viipurin ja Savonlinnan että Hämeen ja Uudenmaan lääneissä runsaassa viidenneksessä tapauksista. Tavallisimmin lähtivät itse sotaan Hollolan—Uudenkylän, Itä-Uudenmaan ja Ruokolahden—Puumalan isännät. Länsi-Suomalaiset talonpojat sen sijaan karttoivat ratsastamista kovin, ja erityisesti niin tekivät Turun ja Porin läänin isännät, joiden ratsumieheksi lähteminen oli tuiki harvinaista.

Kiinnostavaa sen sijaan on, että kun kahdessa itäisessä läänissä isäntien määrä jakson loppua kohti putosi varsin voimakkaasti, se Turun ja Porin läänissä kasvoi. Kasvu ei voine johtua vain Turun ja Porin läänin vuoden 1638 pienestä otoksesta ja sen aiheuttamasta vääristymästä. Ei näet ole selvää, olivatko vuoden 1638 alokkaat kaatuneiden korvaajia, joissa palkkalaisten voisi ajatella olevan yliedustettuina. Sitä paitsi myös Hämeessä ja Uudellamaalla vuoden 1638 otos on normaalia pienempi ilman samanlaista vaikutusta. Mahdollisesti palkkalaiset tai tilallisten rahat alkoivat Länsi-Suomessa jakson loppupuolella jo olla hakusalla. Tällöin osan isännistä piti lähteä sotaan, niin että tasoittumista tapahtui muiden läänien suuntaan.

Karjalan ja Savon isännät istuttivat lähes kolmanneksessa tapauksista sotaratsun satulaan poikansa: Uudenmaan ja Hämeen poikien osuus ratsumiehistä oli vain kuudennes, ja Turun ja Porin läänissä vain runsas kymmenesosa. Tässä näkyy erittäin selvä alueellinen ero, jota kirjavoittavat vielä monet paikalliset eroavuudet. Suurin poikien osuus, lähes puolet kaikista, on Jääsken ratsuväkikompaniassa; läntisimmässä läänissä taas on useita komppanioita, joissa ainoankaan ratsutalon poika ei lähde sotaan. Poikien osuudessa ei tarkastelujakson aikana missään läänissä näy tapahtuneen merkittävää muutosta.

Veljet, vävyt ja muut sukulaiset esiintyivätkin ratsastajina jo pienillä osuuksilla erityisesti Turun ja Porin läänissä. Jostakin syystä Vehkalahden—Pyhtään miehillä oli tapana maksattaa tytär sillä, että vävyn piti lähteä talon puolesta sotaan: molempina jaksoina vävyjä on komppanian ratsastajista runsas viidennes. Jakson alussa vävy joutui yllättävästi myös Varsinais-Suomen eteläosasta lähes yhtä herkästi sotatielle. 'Muiden sukulaisten' osuudet olivat Viipurin ja Savonlinnan läänien lukuun ottamatta aivan olemattomia. On todennäköistä, että Itä-Suomen kiinteämmän sukulaissuhteen ansiosta veljenpoika tai serkku tarjottiin siellä rulliin sukulaisena, kun hänet taas Länsi-Suomessa kirjoitettiin selväksi palkkalaiseksi. Itä-Suomessa ryhmä vielä kasvoi tarkasteluajan loppua kohti, veliryhmäkin myös Hämeen ja Uudenmaan läänissä.

Lopulta palkkalaisissa on tarkastelukauden alussa selvä ero: Itä-Suomessa vain runsas viidennes, Hämeessä ja Uudellamaalla lähes puolet, Turun ja Porin läänissä kolme neljäsosaa. Ero kylläkin tasoittui tarkastelukauden lopussa hieman siten, että Itä-Suomen palkkalaiset nousivat kolmannekseen, Hämeen ja Uudenmaan yli puolen, kun taas Turun ja Porin läänissä osuus sanotulla tavalla laski alle kahden kolmanneksen. — Tässäkin joutuu pohtimaan vuoden 1638 vajaiden tietojen vaikutusta asiaan. — Itä-Suomessa Muolaan—Viipurin ja Sydän-Savon isännät palkkasivat kerkeimmin ulkopuolisen, jääskeläiset ja myöhemmin Pyhtään—Vehkalahden miehet taas koettivat selvimmin pärjätä omin joukoin.

Tutkimista riittää

Lukija lienee edellä useassa kohtaa harmikseen todennut, että asioita ei ole voitukaan selvittää juuria myöten. Eipä todella: tässä kirjoituksessa on käynyt, kuten tutkimuksessa usein, että nousee uusia kysymyksiä enemmän kuin mihin on saatu vastaus.

Myöhemmän selvityksen varaan jäävät muitten muassa seuraavat ongelmat:

- vanhojen ja uusien ratsutalojen määrä,
- kentälle saatujen uusien ratsukkojen kokonaismäärä,
- ratsun varustamisen kustannusten ja etujen vastaavuus,
- ratsutalojen todellinen varallisuus eri lääneissä,
- korrelaatio talon veroluvun ja ratsastajan sosiaaliryhmän välillä,
- jakolaitoksen kehitys, mm. Pohjanmaan komppanian miesten tarkempi kohtalo,
- ratsuväen varustamisen merkitys paikallisyhteisössä.

Kun näihin ongelmiin vielä liitetään ne kysymykset, jotka kirjoitussarjan aikaisemmissa osissa ovat jääneet selvittämättä, mm. jalkaväen mahdollinen jakaantuminen jo tänä aikana alueellisiin komppanioihin, tutkittavaa todella riittää. Kannattaako tällaisten 'mikro-ongelmien' selvittäminen? Kyllä se kannattaa. Vain niihin pureutumalla päättään lähemmäs suurvaltakauden hallintomiehen ja alamaisen menettelytapa ja ajatusmaailmaa, sanalla sanoen esi-isiemme ymmärtämistä.

VIITTEET:

1. Asiaa on viimeksi käsitelty kootusti Rainer Fagerlund, *Från rustjänsthästar till bonderyttare. Det finska rytteriet under äldre vasatid.* — HTF 1/1986 s 1—.
2. RA RR 1626:apr/maj:275v; ks. myös Jussi T. Lappalainen, *Elämää Suomen sotaväessä Kaarle X Kustaan aikana.* Jyväskylä—Joensuu 1976 s 48—49.
3. KrA KrKBB 1640:2:1— Henrik Fleming 14. 3. 1640 Lahti.
4. KrA KrKBB 1645:415— Jöns Kurki 10. 3. 1645 Turku.
5. Ks esim. KrA KrKBB 1640:1:75 Erik Gyllenstierna 2. 4. 1640 Viipuri.
6. KrA R 1645:14:6—; KrA MR 1645:6. Lappalainen —Tiede ja Ase 1986 s 149.

7. Monimutkaisesta kehityksestä ks. Fagerlund HTF 1/1986 s. 4—6.
8. Ks. esim. Pentti Renvall, Kuninkaan miehiä ja kapinoitsijoita Vaasa-kauden Suomessa. Helsinki 1962, 187.
9. Ks. esim. KrA KrKBB 1640:2:40— Erik Gyllenstierna 11. 12. 1940 Viipuri; KrA KrKR 1647:181 ja 684 Viipurin läänin katselmuskomissaareille 23. 3. ja 23. 11. 1647.
10. KrA KrKBB 1645:415— Jöns Kurki 10. 3. 1645 Turku.
11. KrA KrKBB 1640:2:40— Erik Gyllenstierna 11. 12. 1640 Viipuri; KrKR 1644:285 Joachim von Liebstorffille.
12. Ks. esim. KrA KrKBB 1941 Joachim von Liebstorff 4. 2. 1641 Porvoo.
13. KrA KrK 1638:19 Ohjeet Henrik Flemingille.
14. Problematiikasta ks. mm. Eino Jutikkala, Suomen talonpojan historia. Helsinki—Turku 1958 s. 111—112.
15. KrA KrKR 1643:394 Knut Lilliehöökille 11. 9. 1643.
16. Ks. esim. KrA KrKR 1645:8:42 Joen Juhonpojan perillisille 13. 8. 1645.
17. KrA KrKR 1645:12:38 Sotakollegion selvitys 13. 12. 1645.
18. KrA KrKBB 1647:1051—1057 Berendt Taube 3. 7. 1647 Viipuri, liitteineen; vrt RA Landshövd. skr. till KM Viborg vol. 1 Johan Rosenhane 12. 7. 1647 Lappeenranta.
19. KrA KrKR 1647:686 Karjalan katselmuskomissaareille 23. 11. 1647.
20. Ks. esim. KrA KrKR 1648:165 Juho Heikinpojalle 8. 3. 1648, KrKR 1649:586 Per Brahelle 10. 9. 1649; vrt KrKR 1645:12:38 sotakollegion selvitys 13. 12. 1645 ja Fagerlund HTF 1/1986 s. 4—15.
21. VA 7939:1001.
22. KrA KrKR 1648:64 Matti Martinpojalle 8. 2. 1648; vrt Lappalainen 1976 s. 60—61.
23. KrA KrKBB 1643:1091 Carl Mörner 20. 11. 1643 Viipuri.
24. KrA KrKBB 1640:1:3— Joachim von Liebstorff 10. 1. 1640 Jordansby; KrKBB 1647:879 Henrik Fleming 3. 10. 1647 Turku.
25. KrA KrKBB 1640:1:3— Joachim von Liebstorff 10. 1. 1640 Jordansby.
26. Ks. esim. VA 6998.
27. KrA KrKBB 1647:879 Henrik Fleming 3. 10. 1647 Turku.
28. KrA KrKP 31. 1. 1649.
29. Jutikkala 1958 s. 111—112.
30. Ks. esim. KrA KrKBB 1641 Henrik Nöding 23. 4. 1641 Löfkopf.
31. KrA KrKR 1649:124 J von Liebstorffille 29. 2. 1649.
32. KrA KrKBB 1643:581 Carl Mörner ja Berendt Taube 3. 7. 1643 Viipuri; KrKBB 1643:1091 Carl Mörner 20. 11. 1643 Viipuri.
33. Ks. erityisesti KrA KrKBB 1643:859 Jöns Kurki 28. 8. 1643 Turku; KrKR 1643:459 Henrik Nödingille 14. 10. 1643; KrKR 1644:655 Johan Wittenbergille 24. 12. 1644.
34. KrA KrKR 1645:11:42 Abraham Stenssonille 13. 11. 1645; KrKR 1643:496 Jöns Kurjelle 16. 11. 1643; ks. myös KrKR 1647:181 ja 684 Viipurin katselmuskomissaareille 23. 3. ja 23. 11. 1647; VA 7238:739—741, 757—769. KrA R 1644:12 Jöns Kurjen selvitys 12. 9. 1644.
35. Ks. esim. KrA KrKR 1649:12 Joachim von Liebstorffille 28. 2. 1649.
36. VA 8633:1198; Lappalainen 1976 s. 52.
37. Ks. lähemmin Jussi T. Lappalainen, Forskningsproblem inom det äldre indelningsverket. — Kustbygd och centralmakt 1560—1721. Studier i centrum—periferi under svensk stormaktstid. Red. Nils Villstrand. SLSF 546. Helsingfors 1987 s. 57—66.
38. KrA KrKR 1638:19.
39. VA 6996, 6998.
40. KrA R 1638:2.
41. Rullissa ei esimerkiksi esiinny lainkaan Pellosniemä, joka oli hallintopitäjä, vaan Mikkeli, ja toisaalta esiintyy Mäntyharju, joka ei ollut hallintopitäjä lainkaan.
42. Pitäjäjaoista ks. Ohto Manninen, Suomen hallintopitäjät vuoteen 1809. — Suku ja tieto 2. Helsinki 1984.
43. KrA R 1646:14:5—, R 1647:11:68—.
44. KrA KrKBB 1638:1 Johan Printz vuodenvaihteessa 1637—1638.
45. KrA KrKBB 1640:2:1 Henrik Fleming 14. 3. 1640 Lahti.
46. KrA KrKBB 1641:545— Henrik Fleming 24. 10. 1640 Turku; AmKR 1641:44 J. Hanssonille 26. 2. 1641: vrt Armas Luukko, Etelä-Pohjanmaan historia III Vaasa 1945 s 443—444.
47. Vrt Eino Jutikkala, Suomen historian kartasto. Porvoo—Helsinki 1959 s. 42—43.
48. TuYHL Tanja Torkkeli, Vanhempi jakolaitos ja Kustaa Kurjen ratsuväkirykmentti, proseminaariesitelmä 4. 4. 1989.
49. KrA R 1648:14.

LIITETAULUKKO 1. Ratsukon varustajien jakautuminen komppanioittain talon veroluvin perusteella sotilasmaakirjojen mukaan 1638 ja 1639 (VA 6996 ja 6998)

Hämeen ja Uudenmaan rykmentti 1639

Veroluokat	—09	10—14	15—19	20—24	25—29	30—34	35—	Yht.
Kompp. alue								
Espoo—Tenhola	1	26	19	29	22	15	16	128
Hels—Sipoo	17	33	29	23	12	2	5	121
Porvoo—Pern	7	33	31	19	16	11	7	124
Lohja—Karjal	7	46	32	15	14	8	11	133
Hollola—Uusik	24	22	20	22	22	11	14	135
Mäskälä—Vihti	10	16	33	26	22	18	22	147
Saarioi—Sääksm	12	22	25	29	16	15	30	149
Pälkäne—Lammi	12	5	18	30	14	22	27	128
Yhteensä	90	203	207	193	138	102	132	1065

Viipurin ja Savonlinnan rykmentti 1638

Veroluokat	—09	10—14	15—19	20—24	25—29	30—34	35—	Yht.
Kompp. alue								
Muolaa—Viipuri	1	22	27	5	27	11	14	107
Ruokol—Puumala	4	6	29	17	25	9	5	95
Jääski	1	11	12	11	37	7	15	94
Lappee—Sakkij	10	21	21	14	24	7	7	104
Taipals—Lappee	11	34	16	7	19	1	18	106
Vehkal—Pyhtää	7	44	27	24	7	3	6	118
Juva—Mikkeli	1	2	5	13	17	21	37	96
Rantas—Sääm	1	4	24	19	25	6	29	108
Yhteensä	36	144	161	110	181	65	131	828

LIITETAULUKKO 2. Ratsumiehen asema varustajatalossaan tarkastelukauden alussa ja lopussa

Turun ja Porin rykmentti 1638, alokkaat (KrA R 1638:14)

Ratsumies Kompp al	Isäntä		Poika		Veli		Vävy		Muu suku		Palkk.		Ei tiet.		Yht.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Pöy—Lie—Pii	—	—	4	10.8	—	—	4	10.8	—	—	29	78.4	—	—	37	100
Kal—Vehm	—	—	—	—	—	—	1	5.0	—	—	19	95.0	—	—	20	100
Mar—Pai—Loi	1	2.4	10	23.8	—	—	8	19.0	—	—	23	54.8	—	—	42	100
Pern—Kisko	—	—	6	18.7	1	3.1	5	15.6	—	—	20	62.5	—	—	32	100
Halikko—Usk	2	3.9	8	15.7	—	—	6	11.8	1	2.0	34	66.7	—	—	51	100
Eura—Ulvila	2	5.0	—	—	—	—	1	2.5	—	—	37	92.5	—	—	40	100
Kga—Pirkk	1	4.2	5	20.8	—	—	1	4.2	1	4.2	16	66.7	—	—	24	100
Etelä—Pjm	1	1.3	4	5.2	4	5.2	1	1.3	1	1.3	66	85.7	—	—	77	100
Yhteensä N	7		37		5		27		3		244		—	—	323	
%		2.2		11.5		1.5		8.4		0.9		75.5		—		100

Turun ja Porin rykmentti 1648 (KrA R 1648:11)

Ratsumies Kompp al	Isäntä		Poika		Veli		Vävy		Muu suku		Palkk.		Ei tiet.		Yht.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Pöy—Lie—Mar	7	5.5	18	14.1	—	—	7	5.5	—	—	84	65.6	12	9.4	128	100
Veh—Lem—Rai	7	5.5	5	3.9	1	0.8	1	0.8	—	—	96	75.0	18	14.1	128	100
Lie—Pii—Pai	10	7.5	22	16.5	1	0.8	7	5.3	—	—	80	60.2	13	9.8	133	100
Pern—Kisko	18	14.4	11	8.8	—	—	1	0.8	—	—	70	56.0	25	20.0	125	100
Halikko—Usk	8	6.4	15	12.0	2	1.6	8	6.4	2	1.6	76	60.8	14	11.2	125	100
Loi—Eur—Ulv	8	6.4	15	12.0	—	—	3	2.4	—	—	82	65.6	17	13.6	125	100
Kar—Hui—Kok	8	6.5	11	8.9	2	1.6	2	1.6	1	0.8	87	70.7	12	9.8	123	100
Ruo—Kga—Pir	9	7.2	14	11.2	3	2.4	3	2.4	—	—	83	66.4	13	10.4	125	100
Yhteensä N	75		111		9		32		3		658		124		1012	
%		7.4		11.0		0.9		3.2		0.3		65.0		12.3		100

Hämeen ja Uudenmaan rykmentti 1638, alokkaat (KrA R 1638:17)

Ratsumies Komp al	Isäntä		Poika		Velli		Vävy		Muu suku		Palkk.		Ei tiet.		Yht.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Espoo—Tenh	13	10.6	14	11.4	3	2.4	4	3.3	1	0.8	88	71.5	—	—	123	100
Hels—Sipoo	23	42.6	9	16.7	1	1.9	2	3.7	3	5.6	16	29.6	—	—	54	100
Porv—Pern	29	32.2	21	23.3	4	4.4	9	10.0	1	1.1	26	28.9	—	—	90	100
Loh—Karjal	17	18.1	14	14.9	5	5.3	4	4.3	2	2.1	52	55.3	—	—	94	100
Holl—Uusik	12	48.0	6	24.0	—	—	1	4.0	2	8.0	4	16.0	—	—	25	100
Mäsk—Vihti	19	19.0	21	21.0	2	2.0	15	15.0	1	1.0	42	42.0	—	—	100	100
Saar—Sääks	17	30.9	5	9.1	3	5.5	8	14.5	2	3.6	20	36.4	—	—	55	100
Pälk—Lammi	16	25.4	17	27.0	2	3.2	2	3.2	4	6.3	22	34.9	—	—	63	100
Yhteensä N	146		107		20		45		16		270		—	—	604	
%		24.2		17.7		3.3		7.5		2.6		44.7		—		100

Hämeen ja Uudenmaan rykmentti 1647 (KrA R 1647:11)

Ratsumies Komp al	Isäntä		Poika		Velli		Vävy		Muu suku		Palkk.		Ei tiet.		Yht.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Espoo—Tenh	1	0.8	9	7.2	3	2.4	1	0.8	2	1.6	80	64.0	29	23.2	125	100
Hels—Sipoo	16	12.8	24	19.2	6	4.8	7	5.6	5	4.0	52	41.6	15	12.0	125	100
Porv—Pern	12	9.6	16	12.8	14	11.2	10	8.0	6	4.8	62	49.6	5	4.0	125	100
Loh—Karjal	3	2.4	15	12.0	8	6.4	4	3.2	1	0.8	86	68.8	8	6.4	125	100
Holl—Uusik	18	14.4	29	23.2	3	2.4	6	4.8	3	2.4	57	45.6	9	7.2	125	100
Mäsk—Vihti	11	8.8	19	15.2	8	6.4	5	4.0	1	0.8	75	60.0	6	4.8	125	100
Saar—Sääks	14	11.1	24	19.0	6	4.8	2	1.6	—	—	76	60.3	4	3.2	126	100
Pälk—Lammi	17	13.6	17	13.6	5	4.0	11	8.8	5	4.0	60	48.0	10	8.0	125	100
Yhteensä N	92		153		53		46		23		548		86		1001	
%		9.2		15.3		5.3		4.6		2.3		54.7		8.6		100

Viipurin ja Savonlinnan rykmentti 1639 (KrA R 1639:12)

Ratsumies Komp al	Isäntä		Poika		Velli		Vävy		Muu suku		Palkk.		Ei tiet.		Yht.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Muol—Viip	16	13.1	38	31.1	10	8.2	16	13.1	5	4.1	37	30.3	—	—	122	100
Ruok—Puum	40	32.3	44	35.5	13	10.5	1	0.8	3	2.4	23	18.5	—	—	124	100
Jääski	21	18.7	52	46.4	3	2.7	9	8.0	14	12.5	13	11.6	—	—	112	100
Lapp—Säkk	38	29.9	35	27.6	7	5.5	5	3.9	11	8.7	31	24.4	—	—	127	100
Taip—Lapp	20	15.4	49	37.7	17	13.1	14	10.8	14	10.8	16	12.3	—	—	130	100
Vehk—Pyht	26	19.5	32	24.1	11	8.3	28	21.1	14	10.5	22	16.5	—	—	133	100
Juva—Mikk	32	31.7	26	25.7	2	2.0	9	8.9	1	1.0	31	30.7	—	—	101	100
Rant—Sääm	26	20.3	36	28.1	10	7.8	4	3.1	3	2.3	49	38.3	—	—	128	100
Yhteensä N	219		312		73		86		65		222		—	—	977	
%		22.4		31.9		7.5		8.8		6.7		22.7		—		100

Viipurin ja Savonlinnan rykmentti 1648 (KrA R 1648:14)

Ratsumies Komp alue	Isäntä		Poika		Velli		Vävy		Muu suku		Palkk.		Ei tiet.		Yht.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Muol—Viip	10	8.5	31	26.5	13	11.1	6	5.1	8	6.8	49	41.9	—	—	117	100
Ruok—Puum	13	10.9	31	26.0	16	13.4	5	4.2	13	10.9	39	32.8	2	1.7	119	100
Jääski	11	9.6	45	39.5	17	14.9	10	8.8	15	13.2	16	14.0	—	—	114	100
Lapp—Säkk	11	9.5	40	34.5	5	4.3	8	6.9	17	14.7	33	28.4	2	1.7	116	100
Taip—Lapp	11	9.4	45	38.5	9	7.7	8	6.8	18	15.4	23	19.7	3	2.6	117	100
Pyht—Vehk	15	12.9	35	30.2	9	7.8	25	21.6	18	15.5	13	11.2	1	0.9	116	100
Juva—Mikk	19	16.8	40	35.4	7	6.2	2	1.8	8	7.1	35	31.0	2	1.8	113	100
Rant—Sääm	12	10.3	34	29.1	9	7.7	6	5.1	10	8.5	46	39.3	—	—	117	100
Värv seka	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	64	100.0	—	—	64	100
Yhteensä N	102		301		85		70		107		318		10		993	
%		10.3		30.3		8.6		7.0		10.8		32.0		1.0		100